

ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано теоретичні аспекти здібностей молодших школярів їх види та діагностика. Розглянуто та обґрунтовано основні форми і методи навчання, спрямовані на розвиток пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей молодших школярів. Акцентовано увагу на важливості педагогічної майстерності учителя початкових класів щодо створення відповідних умов для розвитку здібностей у молодших школярів, які формуються в ранньому дитинстві.

Ключові слова: здібності, творчість, обдарованість, інтелект, молодші школярі, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність.

Постановка проблеми. Якщо йдеться про розвиток творчої особистості школярів початкової школи, то слід зважити на складність її побудови, наявність системи загальних і специфічних якостей, які, до того ж, перебувають у постійному розвитку. У сучасних умовах початкової ланки школи за новим Державним стандартом початкової загальної освіти, який передбачає особистісно-орієнтоване навчання та формування компетентностей молодших школярів, актуально звучать цінні дидактичні заповіді В.Сухомлинського, який стверджував, що немає абстрактного учня. Видатний педагог також зауважував, що мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці. А це значить, що в навчанні має бути індивідуалізація – і у змісті розумової праці, і в характері завдань, і в часі. Дитина народжується не з готовими здібностями, а тільки з їх задатками і від того, як будуть розвиватись здібності в молодших школярів залежить їх подальше життя, це ніби основа, фундамент, який закладається в ранньому дитинстві. Отже, якщо створити відповідні умови для розвитку цих задатків, то школяр поглиблює їх швидко, невимушено, успішно. Такі діти в подальшому житті стають щасливими людьми, приносять користь собі й суспільству в цілому, тому проблема розвитку здібностей молодших школярів є актуальною і потребує постійного моніторингу.

Аналіз наукових досліджень стверджує, що здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які сприяють успішності однієї чи кількох видів діяльності, мають компонентну структуру, зосереджують в собі всю психологію людини [3]. Творчість деякі з дослідників визначають як процес народження нового, який проходить в людині: створення нових думок, почуттів чи образів, які є безпосередніми регуляторами творчих дій. Висвітливши поняття «здібності» та «творчість», визначимо, що творчі здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які дають змогу успішно виконувати творчу діяльність (загальні творчі

здібності – будь-яку творчу діяльність, наприклад, літературну, композиторську) [4, 8].

Актуальні питання розвитку творчих та інтелектуальних здібностей молодших школярів висвітлювали Ш. О. Амонашвілі, О.О. Борисова, Д.М. Джола, Б.Б. Нікітін, В.О. Сухомлинський, В.Ф. Шаталов (основні умови формування творчих здібностей); Л. Г. Дмитрієва, І. М. Таран; В. Є. Борилкевич, А.С. Дорошенко (особливості розвитку молодших школярів під час різних видів діяльності); Л. Л. Джикія, Д.М. Джола, А.Б. Щербо та ін. (специфіка впливу різних засобів естетичного виховання на розвиток творчої активності молодших школярів). Дослідженням даного питання займалось багато зарубіжних (Ф. Баррон, А. Біне, Д. Гілфорд, А. Маслоу, К. Роджерс,

Ч. Спірмен, Д. Томсон та ін.) вчених.

Дослідниками вивчалися різні аспекти проблеми здібностей: їх природа, компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування. Більшість з цих питань все ж залишається дискусійними, що свідчить про складність та багатозначність досліджуваної проблеми. Здібності – це те, що не зводиться до знань, умінь і навичок, але пояснює (забезпечує) їх швидке набуття, закріплення й ефективне використання на практиці [1]. Основна ідея нашого дослідження полягає в пошуку оптимальних можливостей педагогічного впливу на розвиток молодших школярів та у визначенні залежностей рівня розвитку від обраних педагогом форм і методів навчання і виховання.

Мега дослідження - теоретично обґрунтувати основні форми і методи навчання, спрямовані на розвиток пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей молодших школярів.

Викладення основного матеріалу. Стратегічний напрям та мета сучасної початкової школи – не просто давати знання, а формувати особистість, яка вміє і хоче вчитися, займає позицію активного суб'єкта діяльності. З огляду на це велике значення має формування в учнів творчого потенціалу, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності. Сучасне життя висуває нові пріоритети. На перший план виходить

особистісний розвиток, усе ширше впроваджуються елементи особистісно-зорієнтованого навчання. Саме в умовах особистісно-зорієнтованого навчання відбувається становлення таких важливих якостей особистості, як рефлексивність, спонтанність, критичність мислення, вміння працювати з інформацією, спілкуватись та нести відповідальність за наслідки власних дій [2, 6].

Щодо дитячої обдарованості, то виділяють наступні види. *Інтелектуальний* тип обдарованості - саме цих учнів учителі називають «розумними», кмітливими, «світлими головами» й «надією школи». Ці школярі, як правило, мають глибокі знання, самостійно їх здобувають – самі читають складну літературу, навіть можуть критично поставитися до певних джерел. Учні цього типу обдарованості точно й глибоко аналізують навчальний матеріал, нерідко схильні до філософського осмислення матеріалу. Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють їм з легкістю засвоювати різні предмети, однак різне ставлення цих учнів до шкільних предметів і, відповідно, вчителів призводить до того, що з одних предметів їхні результати блискучі, а з інших – бажають кращого. *Академічний* тип обдарованості - тип обдарованості, для якого характерний досить високий інтелект, однак на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього типу обдарованості насамперед уміють добре засвоювати матеріал, тобто навчатися. Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання легким, приемним. Медалісти – учні, яких називають гордістю школи, найчастіше належать саме до цього типу обдарованості. Академічно обдаровані учні – це завжди генії навчання, це професіонали шкільної (а потім і студентської) праці, чудові майстри швидкого та якісного засвоєння. *Художній* тип обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музиці, танці, живописі, скульптурі, сценічній діяльності. *Креативний* тип – основною особливістю цього типу обдарованості є нестандартність мислення, в особливому, часто несхожому на інші, погляді на світ. Цей тип обдарованості дуже складно виявити в шкільній практиці, тому що стандартні шкільні програми не дають можливості цим дітям виявити себе. Для того щоб побачити справжні творчі здібності цих дітей, їм потрібно пропонувати особливу діяльність, яка передбачає вияв їхньої самобутності, незвичайного бачення світу, – нестандартні теми творів, особливі творчі завдання чи дослідницькі проекти. *Лідерська*, або соціальна обдарованість (організаторські здібності) – така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре роз-

винута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання, в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям. Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх люблять. Є лідери дії – вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою. *Психомоторна*, або *спортивна* обдарованість. Популярна думка про занижені розумові здібності у спортсменів є необгрунтованою. Численні дослідження засвідчили, що у видатних спортсменів значно вищі від середніх інтелектуальні можливості – це стосується навіть таких, здавалося б, далеких від інтелекту видів спорту, як важка атлетика та футбол. Невипадково багато видатних спортсменів, залишивши спорт, стають письменниками (Юрій Власов), успішними бізнесменами (Пеле), і талановитими педагогами (І. Родніна)[4, 6, 8].

Розвиток творчих, інтелектуальних здібностей – це вміння використовувати знання в нестандартних ситуаціях, розвиток психічних процесів. Розвиток творчих, інтелектуальних, пізнавальних здібностей включає і розвиток мислення – вміння узагальнювати, перетворювати знання в гнучкі системи, творчо аналізувати ситуацію. Розвивати творчість – означає виховувати в дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні. Маленький учень добре вчиться лише тоді, коли він переживає успіх, хоча б невеликий.

Здібності проявляються в процесі оволодіння діяльністю. Творчі здібності молодшого школяра проявляються в тому, настільки дитина швидко і ґрунтовно, легко і міцно здійснює навчальну діяльність. Основними показниками творчих здібностей є: швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість. Передумовами виникнення здібностей є задатки та схильності. Поєднанням здібностей (загальних, спеціальних, творчих) є обдарованість. Найвищим рівнем розвитку творчих здібностей є талант і геніальність [1, 5].

В. Сухомлинський писав, що кожна нормальна дитина йде до школи з вогником у душі, а завдання педагога цей вогник підтримати, щоб він не згас. Відповіді на ці та інші актуальні питання модернізації початкової освіти, намагаються надати вчителі практики, впроваджуючи інноваційні технології та ігрові прийоми, авторські програми, що дає можливість учням відійти від пасивного процесу сприйняття навчального процесу до активного, творчого, де є можливості виявляти себе як особистість, партнер, член команди однодумців тощо. Серед шляхів розвитку творчих, інтелектуальних здібностей, пізнавальної активності, самостійності, самореалізації дітей необхідним є використання в роботі з учнями початкових класів різноманітних завдань. Так, на-

приклад, розвитку пізнавальних, творчих здібностей учнів сприяють творчі завдання [6, 7].

Літературні ігри, кросворди, шаради, анаграми, вікторини сприяють розвитку дивергентного мислення (швидкості, гнучкості, точності, оригінальності). Творчі, пізнавальні та інтелектуальні здібності постійно стимулюють також за допомогою активізації фантазії, уяви школярів. Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяє виконання завдань з логічним навантаженням. Такі завдання тренують довільну увагу, вчать порівнювати, аналізувати, узагальнювати, класифікувати.

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяють розвивальні ігри. В іграх діти не тільки відображають реальне життя, а й перебудовують його. За словами Виготського, «гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам і інтересам самої дитини», тобто гра розглядається як творча діяльність, в якій наочно виступає комбінаторна дія уяви. Тому в своїй роботі постійно використовують розвивальні ігри як засіб навчання і виховання. У грі розвивається уява, утверджуються образи фантазії, виникли ідеї, створюються продукти діяльності, які є для дитини емоційно привабливими. Учні привчаються до колективної дисципліни. Важливість гри у тому, що вона надає дитині можливість помріяти, проявити уяву, дає свободу самовияву і творчості [3, 5, 6].

Також дуже широко і систематично використовують інсценізацію, що розвиває пам'ять, творчу уяву, креативне мислення, мову, мовлення, вміння спілкуватися, самостійність. Робота над розвитком пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей підвищує продуктивність праці учнів. Вони цікавляться, що буде завтра, придумують свої завдання, вірші, загадки. Розширенню світогляду сприяють екскурсії, з відвідуванням музеїв, турпоходи по рідному краю, екскурсії на підприємства міста, міську бібліотеку тощо.

Творчі, пізнавальні, інтелектуальні здібності, як і інші здібності людини, вимагають постійного тренування. Тому головним моїм завданням вважаю – збудити здібності своїх учнів, виховувати в них сміливість думки і впевненість у тому, що вони розв'яжуть кожну задачу, у тому числі і творчого характеру [2, 7].

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяють і інтерактивні методи. Наприклад, для розвитку мовленнєвих умінь, розвитку творчого мислення використовують метод «Крісло автора»: учні за бажанням сідають у «крісло автора» і розповідають щось цікаве про своїх рідних, знайомих або епізод зі свого життя, історію про своє ім'я тощо. Метод мозкового штурму використовують тоді, коли діти не мають уявлення про предмет, вони висловлюють свої думки, обґрунтовують, а вже потім роблять висновок. Дуже подобається дітям така форма роботи як „Мікрофон”. Учні вчать говорити лаконічно і швидко.

Методи інтерактивного навчання дають змогу швидко активізувати пошуково-пізнавальну діяльність учнів, максимально розкривають їх таланти. Враження шкільного

дитинства відкладаються в пам'яті на все життя і впливають на подальший розвиток дитини. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої, інтелектуальної особистості. Тому залучаючи дітей до творчості, створюючи постійно «ситуацію успіху», поважаючи дитину, я намагаюсь виховати творчо працюючу особистість [4, 7, 8].

Сучасний вчитель впроваджуючи різноманітні методи навчання, в тому числі і інноваційні педагогічні технології, повинен пам'ятати п'ять основних заповідей:

1. Люби дитину! Любов до дітей - серцевина педагогічної моральності, основа культури вчителя.

2. Вір у дитину! Без віри в дитину, без довіри до неї вся педагогічна мудрість, усі методи і прийоми навчання і виховання руйнуються, як будиночки з піску.

3. Знай дитину! Без знання дитини немає навчання, немає виховання, немає справжнього педагога і педагогічного колективу. Якомога глибше знати духовний світ кожної дитини - перше і найважливіше завдання педагога.

4. Поважай дитину! Не вважай себе спроможним вирішувати ті питання, які належить вирішити юній особистості.

5. Розумій дитину! Вмій поставити себе на її місце, побачити світ її очима, зрозуміти, чим дитина живе, до чого прагне [4].

Висновок. Окремі дослідників вважають, що інтелект і творчість завжди взаємопов'язані, але в житті спостерігаються випадки, що ті учні, які в школі отримували низькі результати, в майбутньому гарно проявили себе в творчості (музика, живопис, танці та ін.) і здобули успіх, повагу, славу з боку оточення. Тобто бувають випадки, коли дитина з низьким рівнем знань має великі успіхи у творчості, це потрібно враховувати як вчителям, так і батькам, і, в свою чергу, стимулювати та розвивати здібності дитини. Процес соціалізації здібних учнів має бути зорієнтований, перш за все на створення сприятливих можливостей для самовдосконалення, самореалізації, розвитку соціальної особистості та на створення повноцінного, гуманного середовища, де здійснюється інтелектуальне і творче спілкування цих обдарованих дітей.

Специфіка дитячої обдарованості відрізняється від дорослої. Деякі психічні особливості, які якісно відрізняють дитину від дорослого, безпосередньо відбиваються на дитячих здібностях. Успішне вирішення завдань навчання і виховання молодших школярів перебуває у прямій залежності від характеру взаємодії між учителем і учнем. Переорієнтація навчально-виховного процесу на формування творчої особистості реалізується за умов діалогізації, співробітництва, що мають особистісну спрямованість і стимулюють до творчого розвитку і самовдосконалення особистості. Особистість педагога й особистість вихованця навчального закладу виступають як рівноправні співучасники педагогічного процесу з однаковою відповідальністю за кінцевий результат їхньої співпраці та співтворчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми / Г.В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – 240 с.
2. Бех І.Д. Наукове розуміння особистості як основи ефективності виховного процесу / І.Д. Бех // Початкова освіта. – 2000. – № 2. – С. 2–6.
3. Бітянова М. Психолог у школі : зміст діяльності й технології. Серія «Психол. інструментарій» / М. Бітянова. – К.: Главник, 2007. – 160 с.
4. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми / Н. Волчанова // Рідна школа. – 2000. – № 5. – С. 4–8.
5. Воскобойнікова Г.Л. Організація особистісно-орієнтованого навчання основ здоров'я відповідно вікових груп та індивідуальних особливостей розвитку молодших школярів / Г.Л. Воскобойнікова // Проблеми

емпіричних досліджень у психології. – К.: Гнозис, 2012. – Вип. 1. – С. 34–38.

6. Долинський Б.Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмій у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Б.Т. Долинський. – Одеса, 2011. – 45 с.

7. Іваній І.В. Технологія гармонізації фізичного і інтелектуального особистісного розвитку і здоров'я в системі фізичного виховання молодшого школяра (ч. 1. Теор. обґрунтування) / І.В. Іваній, І.О. Калиниченко // Теорія і методика фізичного виховання. – 2009. – № 2. – С. 7–11.

8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 366 с.

REFERENCES

1. Apostolova, G.V. (2006). *Robota z obdarovanymy ditmy* [Working with gifted children]. *Obdarovana dytna – Gifted Child*, 1. [in Ukrainian].
2. Bekh, D. (2000). *Naukove rozuminnia osobystosti yak osnovy efektyvnosti vykhovnoho protsesu* [Scientific understanding of individual as the basis of educational process' efficiency]. *Pochatkova osvita – Primary Education*, 2, 2–6 [in Ukrainian].
3. Bitianova, M. (2007). *Psykholog u shkoli: zmist diyalnosti i tekhnologii. Seriya «Psyhol. instrumentariy»* [Psychologist at school: main points of work and technologies. Issue "Psychological tools"]. Kyiv: Glavnyk [in Ukrainian].
4. Volchanova, N. (2000). *Indyvidualna robota z obdarovanymy ditmy* [Face-to-face work with gifted children]. *Ridna shkola – Mother School*, 5, 4–8 [in Ukrainian].
5. Voskoboinikova, G.L. (2012). *Orhanizatsiia osobystisno-orientovanoho navchannya osnov zdorovia vidpovidno vikovykh hrup ta indyvidualnykh osoblyvostey rozvytku molodshykh shkoliariv* [Organization of student-oriented teaching the basics of health relevant to age groups and individual development of primary school children]. *Problemy empyrnykh doslidzhen u psykhologii – The Problems*

of Empirical Study in Psychology, 1, 34 – 38. Kyiv: Gnozys [in Ukrainian].

6. Dolynskiy, B.T. (2011). *Teoretyko-metodychni zasady pidgotovky maibutnih uchyteliv do formuvannya zdoroviazberezhuvalnykh navychok i vmin u molodshykh shkoliariv u navchalno-vykhovni diialnosti* [Theoretical and methodological principles of future teachers' training the formation of primary school pupils' health-saving skills in learning and education]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

7. Ivaniy, I.V. & Kalynychenko, I.O. (2009). *Tekhnologiya harmonizatsii fizychnoho i intelektualnoho osobystisnoho rozvytku i zdorovia v systemi fizychnoho vykhovannya molodshoho shkoliara (ch. 1. Teor. obgruntuвання)* [Technologies of harmonization of physical and intellectual personality development and health in the system of primary school children's physical education (Part 1. Theoretical Study)]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannya – Theory and Methods of Physical Education*, 2, 7 – 11 [in Ukrainian].

8. Savchenko, O.Ya. (1999). *Dydaktyka pochatkovoї shkoly* [Primary school didactics]. Kyiv: Geneza [in Ukrainian].

А. А. Миненок

ИССЛЕДОВАНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ВОПРОСОВ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье обсуждаются теоретические аспекты способностей младших школьников, их виды и диагностика. Рассмотрены и обоснованы основные формы и методы учебы, направленные на развитие познавательных, творческих, интеллектуальных способностей младших школьников. Акцентировано внимание на важности педагогического мастерства учителя начальных классов относительно создания соответствующих условий для развития способностей у младших школьников, которые закладываются в раннем детстве.

Ключевые слова: способности, творчество, одаренность, интеллект, младшие школьники, педагогическая деятельность, педагогическое мастерство.

A. A. Minenok

INVESTIGATION OF TOPICAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S CREATIVE ABILITIES IN PEDAGOGICAL ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL TEACHER

The article deals with the theoretical aspects of junior schoolchildren's capabilities. The basic forms and methods of studies, directed on the development of cognitive, creative, intellectual capabilities of junior schoolchildren are considered and grounded in the present paper. Special attention is paid to the importance of pedagogical work of primary school teacher in relation to creating proper terms for the development of junior schoolchildren's capabilities. Some researchers think that intelligence and creativeness are interrelated, but in reality there are many cases, when a bad pupil at school became a very successful person in future (especially in the field of music, art, dancing). It means that some children with poor level of knowledge are extremely successful in creative work (art). This fact should be taken into consideration by parents and teachers and they should do their best to develop child's abilities. The process of socializing talented pupils should be focused on the creation of favorable opportunities for self-development, self-realization, development of social personality and on the creation on full and humanistic environment, where knowledge-based and creative communication and interaction of these gifted children takes place. The specificity of child giftedness differs from the adult one. Some psychological peculiarities, which make a child and an adult really different, directly affect child abilities. The successful training and educating of junior schoolchildren directly depends on the interaction between a teacher and a pupil. The training process of a creative personality takes places under the conditions of dialogue and collaboration.

Keywords: capabilities, creation, gift, intellect, junior schoolboys, pedagogical activity, pedagogical trade.

Подано до редакції 06.08.14